

ISLAM AND DEMOCRACY – ARE THEY COMPATIBLE?

A DISCUSSION RELATIVE TO CONTEXT

Ion Cordoneanu,

"Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: In this article, I will try to discuss not if Islam is compatible with democracy, but how important is the context applied to this question. I will put this question, taking as basic perspective the theory of Hans J. Morgenthau, according to which there is a tension between moral and passion in human nature. A brief analysis of the most important opinions that formulate a response to this question, will emphasize the option for one or the other terms of this relationship. No less interesting seems to be the type of analysis and specific response made by some intellectuals who belong to Islam, educated in West or in the spirit of western values - which is clearly a matter of context. Or maybe not?

Key-words: Islam, democracy, context, Morgenthau, western values

Ca gânditor conservator al politicii internaționale, Morgenthau pune la baza concepției sale individul a cărui natură este tensionată de două tendințe – impulsul moral și impulsul de stăpânire, acestea îi domină existența și îi justifică acțiunile. Prin analogie, actorii internaționali sunt asimilați individului – ei sunt proiecții ale grupurilor de indivizi. De aici, realismul politic al lui Morgenthau care promovează ceea ce el a numit „balanța de putere” în care „recunoaștem dezirabilitatea păcii și forța normelor morale, dar în același timp suntem perfect conștienți de neputința de a înfrâna *animus dominandi* altfel decât prin mijloace coercitive”¹. Reconsiderat ca gânditor racordat la tradiția morală iudeo-creștină, Morgenthau avertizează asupra faptului că normele și principiile după care un stat stabilește relații dincolo de granițele proprii s-ar putea să nu fie agreate de celelalte state. Mai mult, unul dintre principiile realismului politic este acela de a refuza identificarea aspirațiilor morale ale unei națiuni individuale cu legile care guvernează universul. Mai mult, Morgenthau întărește că „este o mare diferență între credința că toate națiunile sunt supuse judecății Domnului, de neînțeleș pentru mintea umană, și convingerea blasfemiatoare că Dumnezeu ține tot timpul cu tine și că ceea ce dorești tu nu se poate să nu vrea și Dumnezeu”.

Plecând de la acest context teoretic, în acest articol îmi propun să evaluez importanța contextului atunci când se pune întrebarea referitoare la compatibilitatea dintre Islam și democrație, luând ca reper temporal nu atât evenimentele din 11 septembrie 2001, cât unele considerații emise planul analizelor internaționale asupra Islamului ca spațiu politico-economic, cultural și religios.

¹ Andrei Miroiu, „Cum să-l citim pe Morgenthau”, în Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 12.

Înainte de aceasta, însă, nu putem ignora faptul că, tot în acest plan și înainte de 9/11, fusese deja creat un alt context teoretic care a contribuit în mod decisiv la însăși receptarea acestor evenimente; așa putea spune că acest context teoretic a creat această receptare. Este vorba despre teoria referitoare la ciocnirea civilizațiilor pe care Samuel Huntington o lansase în dezbaterile publice internaționale cu câțiva ani înainte². În contextul în care Statele Unite și Europa trebuie să facă față la două provocări (amenințarea securității naționale în interior și în exterior; amenințarea democrației și a societății deschise), Islamul re apare ca un puternic idiom politic și este perceput ca unul dintre rivalele ideologice ale Occidentului³.

În plus, pe fondul de creștinării Europei occidentale și a expansiunii altor religii, în special a Islamului⁴, unii intelectuali moderați musulmani remarcă faptul că „fie Islamul va fi europenizat, fie Europa va deveni islmitată. Problema nu este dacă majoritatea europenilor va fi islamică, ci mai degrabă care Islam – Islamul Shariei sau Euro-Islamul va domina în Europa”⁵. Or, în viziunea realismului politic, tocmai unul dintre principiile fundamentale ale acțiunii politice – semnificația morală a acestor acțiuni – este suspendat, atunci când indiferența europenilor față de cultura și valorile proprii se manifestă în paralel cu renunțarea la lupta împotriva amenințării islamice, în numele corectitudinii politice și a multiculturalismului. În termenii lui Morgenthau, „nu poate exista moralitate politică fără prudență, adică fără a lua în calcul consecințele politice ale acțiunilor aparent morale. Prin urmare, realismul consideră prudența – cântărirea consecințelor acțiunilor politice alternative – a fi virtutea supremă în politică”⁶.

Celălalt cadru teoretic care a legitimat și susținut multe din acțiunile politice ale marilor actori internaționali occidentali a fost furnizat de Francis Fukuyama⁷. Deși contextul vizat era acela al prăbușirii regimurilor comuniste, victoria fără drept de apel a valorilor democratice și a drepturilor omului au constituit principiile de bază conform cărora au fost proiectate relațiile internaționale după căderea Cortinei de Fier. Pe de o parte, cele două eșafodaje teoretice post '89 reprezintă principala platformă pentru a argumenta în favoarea imaginii unui Occident asediat, aflat „într-o luptă pe viață și pe moarte cu iraționalismul violent și antidemocratic musulman”⁸; pe de altă parte, contribuie la interpretarea în cheie religioasă a unui conflict angajat la nivel global cu Răul universal⁹. Și de o parte, și de cealaltă, Islamul și democrația sunt două sfere care se exclud reciproc, într-o viziune maniheistă care nu poate fi depășită.

² *The Clash of Civilizations?* („Foreign Affairs”, Vara 1993, vol 72, nr. 3, Council on Foreign Relations Inc. 1993); *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York, Simon and Shuster, 1996; ed rom. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, 1998).

³ Robin Wright, „Islam, Democracy and the West” (<https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-06-01/islam-democracy-and-west>).

⁴ Philip Jenkins, *God's continent. Christianity, Islam and Europe's Religious Crisis*, Oxford University Press, 2007, pp. 51-54.

⁵ *ibidem*, p. 4 (apud. Natalia Vlas, *Globalizarea și religia la începutul secolului XXI*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 217).

⁶ Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 51-52.

⁷ Francis Fukuyama, *The End of History and the last Man*, The Free Press, New York, 1992 (*Sfârșitul istoriei și ultimul om*, București, Paideia, 1992).

⁸ vezi Nicolae-Emanuel Dobrei, „Fundamentalismul religios”, în Mihael Miroiu (editor), *Ideologii politice actuale. Semnificații, evoluții, impact*, Editura Polirom, Iași, 2012, p. 431.

⁹ Este bine cunoscută retorica occidentală, în special americană, a cruciadei Vestului împotriva unei religii a Răului; de cealaltă parte, civilizația occidentală, în special americană, întruhidează Răul absolut împotriva căruia singura modalitate de luptă o reprezintă jihadul ofensiv, al cărui scop este apărarea musulmanilor.

Pe acest fond teoretic și politic, unii cercetători occidentali au încercat să arate că fundamentalismul islamic nu reprezintă însuși Islamul, dar au sfârșit prin a constata ei înșiși că, în multe ocazii, fundamentalismul islamic devine Islamul normativ; or, nu acesta este Islamul pe care ei îl apără. Dimpotrivă, au presupus că Islamul merge într-o altă direcție, în încercarea unei reconcilierii cu valorile moderne și a unor reforme luminate: „And if this is so, then the burgeoning fundamentalist movements cannot be what they seem to be, that is, an atavistic regression. Beneath their rough exterior, then, the work of reform must be underway. And if we cannot see this clearly, it is because of Western prejudice against Islam”¹⁰. Chiar și atunci când *jihadul* a fost sprijinit și alimentat de armele occidentalilor, înainte de căderea Cortinei de Fier, fundamentalistii islamici nu s-au considerat parteneri ai Occidentului în Războiul Rece, înțelegând să acționeze doar cu scopul impunerii statelor islamice și a ridicării Islamului la nivelul unei puteri mondiale: „The fundamentalists do not speak in terms of a globally interdependent world. They now fantasize about a new world order very different from the one imagined in the West. In their vision, Islam will indeed sell its oil, provided Muslims would be allowed to invest the proceeds in instruments of war to enable them to reverse the course of modern history. This proliferation will eventually create a new world order based not on American hegemony but on a new balance of power between a reawakened Islam and the West”¹¹.

În alți termeni, analiștii răspund la întrebarea referitoare la compatibilitatea dintre Islam și democrație, având în vedere emergența modernității europene ca separare între politică și religie. Conceptul acestei separări nu este în nici un fel propriu gândirii islamice, ideea este străină ortodoxiei islamice în întregul ei și, chiar dacă unul sau altul dintre partidele politice ar purta nume seculare, ele nu ar îndrăzni să se lepede de unul din principiile de bază ale Islamului. În opinia lui Alon Ben-Meir, Turcia este țara care ne oferă exemplul perfect al eșecului relației dintre Islam și democrație: în timp ce Erdogan a sprijinit reformele economice, discursurile sale despre libertate au fost anulate de punerea unor jurnaliști în închisoare și a acționat cu scopul de a aduna cât mai multă putere, ceea ce trimite Turcia mai degrabă înspre tradiționalul ethos islamic, decât către principiile democratice¹². Alți analiști, propun explicații alternative pe baza unor date empirice și susțin că, dimpotrivă, teza referitoare la incompatibilitatea dintre Islam și democrație, susținută de Huntington și Fukuyama, este falsă. Astfel, ca religie, Islamul conține concepte democratice (Shura, Ijtihad), în timp ce musulmanii tind să favorizeze puternic democrația față de orice alt sistem. Unii cercetători au arătat că religia nu este un factor determinant al democrației, în timp ce alții susțin că musulmanii religioși au atitudini pozitive față de sistemele democratice. Din moment ce Islamul susține democrația, iar musulmanii îl favorizează, atunci afirmația lui Huntington că Islamul este rezistent la democrație nu are fundament. Cu toate acestea, există o lipsă de dezvoltare democratică în lumea musulmană și ea este cauzată de mai mulți factori, alții decât religia. Între aceștia, cele mai importante sunt preferințele socio-culturale și regimurile autoritare puternice, ostile. „Democrația a devenit o necesitate pentru majoritatea cetățenilor musulmani care doresc participarea politică,

¹⁰ Martin Kramer, „Where Islam and democracy part ways”, în *Democracy in the Middle East: defining the challenge* (editor Yehudah Mirsky, Matt Ahrens), Washington Institute for near East Policy, 1993, p. 33.

¹¹ *ibidem*, p. 38.

¹² Alon Ben-Meir, *Is Islam compatible with Democracy?* (http://www.huffingtonpost.com/alon-benmeir/is-islam-compatible-with_b_3562579.html).

drepturi liberale, și un guvern responsabil. Cu o oportunitate de a construi propria lor democrație, societățile lor vor înflori și *ciocnirea civilizațiilor va înceta să mai existe*¹³. În aceasta logică, unii comentatori consideră că democratizarea societăților islamice este un proces care depinde de mai mulți factori a căror existență duce la apariția societății civile: „The prospect for the emergence of civil society depends on the characteristics of the people who form that society in the first place. The better educated, healthier, wealthier, and more organized the people, and the more broadly these resources are spread, the stronger will the society be in protecting itself from domination by the state”¹⁴. Aceste resurse permit formarea instituțiilor care acționează în calitate de focalizare a activității în cazul în care diferențele în opiniile și politicile pot fi dezbătute și rezolvate fără a recurge la violență. În opinia lui Abootalebi, instituționalizarea este esențială pentru stabilitatea politică, pentru canalizarea sistematică și ordonată a solicitărilor adresate de elite partidelor politice. Pentru a fi democratice, partidele politice trebuie să funcționeze într-o rețea organizațională instituționalizată independent, caz în care deciziile finale sunt luate și duse la îndeplinire fără interferențe constante ale diverselor straturi birocratice ale țării. O democrație „islamică” nu va îmbrățișa toate valorile seculare occidentale. Cu toate acestea, odată făcuți primii pași, instituționalizarea va deveni următoarea etapă importantă în acest proces¹⁵.

Unul dintre cei mai cunoscuți susținători ai ideii conform căreia Islamul încurajează și este compatibil cu democrația, este John L. Esposito, autor al multor cărți referitoare la Islam și mișcările islamiste. În opinia sa, democrația are înțelesuri variate și fiecare cultură poate dezvolta un model independent de guvernare democratică¹⁶; mai mult chiar, că poate fi dezvoltată o democrație religioasă¹⁷. El argumentează că mișcările islamice au internalizat discursul democratic prin concepte ca *shura* (consultare), *ijma* (consens), *ijtihad* (judecată de interpretare independentă), în ciuda faptului că nu este utilizat conceptul de democrație¹⁸. În plus, Esposito atrage atenția asupra faptului că Occidentul a monopolizat definiția democrației și sugerează că acest concept și-a schimbat semnificația de-a lungul timpului și în funcție de aria culturală. Totuși, criticii săi constată că o asemenea abordare relativistă a conceptului poate fi populară doar în unele medii, în timp de teoreticienii democrației resping o asemenea perspectivă, căreia nu-i corespund șapte caracteristici fundamentale: libertățile individuale și libertățile civile; domnia legii; suveranitatea poporului; egalitatea cetățenilor în fața legii; responsabilitatea pe verticală și orizontală a funcționarilor guvernamentali; transparența sistemelor de guvernare la cererile cetățenilor; egalitatea de șanse¹⁹ – această definiție a democrației li se pare criticilor lui Esposito mai importantă, deoarece pune în

¹³ Fatima Al-Samak, *Islam and Democracy: An Obscure Relationship* (<https://www.al-islam.org/articles/islam-and-democracy-an-obscure-relationship-fatima-al-samak>).

¹⁴ Ali R. Abootalebi, „Islam, Islamists, and Democracy”, în *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 1 (March 1999), p. 20.

¹⁵ *ibidem*, p. 21.

¹⁶ John L. Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (Oxford: Oxford University Press, 1992), pp. 211-2; John O. Voll and John L. Esposito, *Islam and Democracy* (New York: Oxford University Press, 1996), pp. 18-21.

¹⁷ John L. Esposito, *The Islamic Threat*, pp. 211-2; Voll and Esposito, *Islam and Democracy*, pp. 18-21.

¹⁸ John L. Esposito, *What Everybody Needs to Know about Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 159-61; John L. Esposito, "Contemporary Islam," in John L. Esposito, ed., *The Oxford History of Islam* (New York: Oxford University Press, 1999), pp. 675-80; Esposito and Piscatory, "Democratization and Islam," p. 440.

¹⁹ Larry Diamond, et. al., eds., *Democracy in Developing Countries* (London: Adamantine Press, 1988), pp. 218-60; Larry Diamond and Leonardo Morlino, "The Quality of Democracy," *Journal of Democracy*, Oct. 2004; Robert A. Dahl, Ian Shapiro, and Jose Antonio Cheibub, eds., *The Democracy Sourcebook* (Cambridge: MIT Press, 2003).

evidență libertățile civile și drepturile omului, în loc să accentueze asupra mecanismului alegerilor și a funcționării instituțiilor oficiale ale statului²⁰.

Islamul și democrația sunt două sisteme politice alternative care conceptualizează în mod diferit ideea de suveranitate: în vreme ce, în sistemul democratic suveranitatea poporului este principiul central al structurării comunității, modelul islamic de suveranitate este în directă legătură cu Dumnezeu. Odată ce diferența dintre cele două puncte de vedere este ignorată de către intelectualii islamici, în mod clar avem de-a face cu o separare fundamentală a celor două căi în procesul conceptualizării guvernării democratice dintre democrațiile liberale și învățăturile islamice²¹. De partea cealaltă, acum aproape trei decenii, jihadistul al-Zawahiri scria un eseu în care condamna Frăția Musulmană pentru abandonul metodelor revoluționare în favoarea politicilor electorale: „Dacă cineva spune că este musulman democrat sau musulman care militează pentru democrație, e ca și cum ar spune că este musulman evreu sau musulman creștin”. Singura diferență – o poziție tranșantă, care nu lasă loc de interpretări sau reconsiderări.

Și totuși, în spațiul islamic era în plină desfășurare, acum aproape un deceniu, un alt fel de revoluție, din interior, cu agresori identificați chiar în rândul tinerilor musulmani: videoclipuri după model occidental, hip-hop, rock, fashion, bloguri... Este ceea ce Carmen Gavrilă a numit „contra-revoluția islamică pop”, care câștigă teren pe zi ce trece și în care circulă sume cu câte șase zerouri plătite pentru videoclipuri: „Amestecul de ritmuri orientale cu cele moderne occidentale, de mișcări unduitoare din buric cu pași de dans folosiți de vedete americane sau europene este de-a dreptul intoxicant și exercită o fascinație fără drept de apel pentru tinerii din Orient până în Asia”²². E drept, mare parte din această mișcare se petrece în underground, pentru că în spațiul public domină același cod de comportament și îmbrăcăminte, printre panouri anti-americane.

Peste toate acestea, poate că e demn de luat în seamă a doua jumătate a subtitlului cărții lui Morgenthau: lupta pentru pace. Cu atât mai mult cu cât administrația Obama este adepta acestei religii seculare care descrie întregul proces diplomatic pentru înstăpânirea păcii în Orientul Mijlociu – o abordare în cheia lui Morgenthau, conform căruia interesul unui stat în relațiile internaționale trebuie dublat de acțiuni morale în relațiile cu celelalte state. Prin analogie cu acțiunile politice, am putea spune că, dacă înaintea ideologiilor și principiilor care despart două sisteme de guvernare, ar fi puse imperativele morale, contextul ar fi cu totul altul, modelat de opțiunile noastre morale și nu de natura dominatoare.

Bibliografie

Abootalebi, Ali R., „Islam, Islamists, and Democracy”, în *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 1 (March 1999).

²⁰ See Robert A. Dahl, *On Democracy* (New Haven: Yale University Press, 1998). Pentru analiza detaliată, vezi David Bukay, „Can there be an Islamic Democracy?” (*Middle East Quarterly*, Spring, 2007, pp. 71-79); <http://www.meforum.org/1680/can-there-be-an-islamic-democracy>.

²¹ Anoushiravan Ehteshami, „Islam, Muslim Politics and Democracy”, în John Anderson (editor), *Religion, Democracy and Democratization*, Routledge, New York, 2006, pp. 94 ș.u. Pentru o documentare mai largă, vezi M.A. Muqtedar Khan (editor), *Islamic Democratic Discourse. Theory, Debates, and Philosophical Perspectives*, Rowman & Littlefield Publisher, Lexington Books, Oxford, 2006; Ali Reza Abootalebi, *Islam and Democracy. State- Society Relations in Developing Countries (1980-1994)*, Garland Publishing, New York / London, 2000.

²² Carmen Gavrilă, „Contra-revoluția islamică pop”, în *Foreign Policy România*, septembrie-octombrie 2008, p. 77.

- Abootalebi, Ali Reza, *Islam and Democracy. State- Society Relations in Developing Countries (1980-1994)*, Garland Publishing, New York / London, 2000.
- Alon Ben-Meir, *Is Islam compatible with Democracy?* (http://www.huffingtonpost.com/alon-benmeir/is-islam-compatible-with_b_3562579.html).
- Bukay, David, „Can there be an Islamic Democracy?” (*Middle East Quarterly*, Spring, 2007, pp. 71-79); <http://www.meforum.org/1680/can-there-be-an-islamic-democracy>.
- Dahl, Robert A., Ian Shapiro, Cheibub, Jose Antonio, eds., *The Democracy Sourcebook* (Cambridge: MIT Press, 2003).
- Dahl, Robert A., *On Democracy* (New Haven: Yale University Press, 1998).
- Diamond, Larry, eds., *Democracy in Developing Countries* (London: Adamantine Press, 1988), pp. 218-60
- Diamond, Larry, Morlino, Leonardo, "The Quality of Democracy," *Journal of Democracy*, Oct. 2004.
- Dobrei, Nicolae-Emanuel, „Fundamentalismul religios”, în Mihael Miroiu (editor), *Ideologii politice actuale. Semnificații, evoluții, impact*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 420-446.
- Ehteshami, Anoushiravan, „Islam, Muslim Politics and Democracy”, în John Anderson (editor), *Religion, Democracy and Democratization*, Routledge, New York, 2006.
- Esposito, John L., "Contemporary Islam," in John L. Esposito, ed., *The Oxford History of Islam* (New York: Oxford University Press, 1999).
- Esposito, John L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (Oxford: Oxford University Press, 1992).
- Esposito, John L., *What Everybody Needs to Know about Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Fatima Al-Samak, *Islam and Democracy: An Obscure Relationship* (<https://www.al-islam.org/articles/islam-and-democracy-an-obscure-relationship-fatima-al-samak>).
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the last Man*, The Free Press, New York, 1992 (*Sfârșitul istoriei și ultimul om*, București, Paideia, 1992).
- Gavrilă, Carmen, „Contra-revoluția islamică pop”, în *Foreign Policy România*, septembrie-octombrie 2008, pp. 76-83.
- Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York, Simon and Shuster, 1996; ed rom. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, 1998).
- Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations?* („Foreign Affairs”, Vara 1993, vol 72, nr. 3, Council on Foreign Relations Inc. 1993).
- Jenkins, Philip, *God's continent. Christianity, Islam and Europe's Religious Crisis*, Oxford University Press, 2007.
- Khan, M.A. Muqtedar (editor), *Islamic Democratic Discourse. Theory, Debates, and Philosophical Perspectives*, Rowman & Littlefield Publisher, Lexington Books, Oxford, 2006.
- Kramer, Martin, „Where Islam and democracy part ways”, în *Democracy in the Middle East: defining the challenge* (editor Yehudah Mirsky, Matt Ahrens), Washington Institute for near East Policy, 1993.

Morgenthau, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, Iași, 2007.

Vlas, Natalia, *Globalizarea și religia la începutul secolului XXI*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008.

Voll, John O., Esposito, John L., *Islam and Democracy* (New York: Oxford University Press, 1996).

Wright, Robin, „Islam, Democracy and the West” (<https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-06-01/islam-democracy-and-west>).